

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถานที่พระสงฆ์ประชุมกันเพื่อทำสังฆกรรมต่างๆ เรียกว่าพระอุโบสถเป็นสถานที่สำคัญที่สุดของวัดทุกวัดจำเป็นต้องมีพระอุโบสถเพราะพระอุโบสถเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทศศาสนิกชน นอกจากนั้น พระอุโบสถยังมีศิลปะการก่อสร้างประดับตกแต่ง และสถาปัตยกรรมที่สำคัญลักษณะการตกแต่งพระอุโบสถแสดงให้เห็นถึงความสวยงามทางด้านสุนทรียภาพ โครงสร้างวิจิตรศิลป์ และเทคนิคของสถาปัตยกรรมแต่ละยุคสมัย ดังเช่นพระอุโบสถของไทยเป็นศิลปะที่วิจิตรสวยงามสมบูรณ์ ตามลักษณะของศิลปะไทย และเป็นที่เชิดชูชื่อเสียงของประเทศไทย เป็นตัวแทนแห่งสุนทรียะในด้านศิลปะของไทยเป็นอย่างยิ่ง เป็นที่ดึงดูดใจชาวต่างประเทศ พระอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ ประเภทของพระอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท นิยมสร้างพระอุโบสถอยู่ ๒ ประเภท คือ^๑

๑) พระอุโบสถในน้ำ หรือเรียกอย่างภาษาคำพูดทั่วไปว่า “พระอุโบสถแพ” หรือ “พระอุโบสถน้ำ” หมายถึงพระอุโบสถที่สร้างขึ้นในน้ำ เพื่อใช้น้ำเป็นสิ่งแวดล้อมเขตแดนเพื่อทำสังฆกรรม แนวความคิดในการใช้สัญลักษณ์นี้ ในประเทศไทยมีอยู่บ้างบางพื้นที่แต่ไม่ค่อยมีมากนัก

๒) พระอุโบสถบนบก หมายถึง พระอุโบสถที่สร้างขึ้นบนผืนดิน มีการกำหนดเขตสีมาด้วยใบเสมา เป็นแบบอย่างที่พบเห็นได้ทั่วไป ในประเทศไทย

ในประเทศไทยมีพระอุโบสถในพระพุทธศาสนาที่มีรูปแบบทรวดทรงที่ต่างกันออกไป ๔ ภาค ดังนี้ คือ

๑) พระอุโบสถภาคกลาง เป็นภาคที่สำคัญของประเทศมีวัดที่สำคัญงดงามด้านศิลปะอยู่มาก เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ตั้งอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง สร้างขึ้นอย่างสวยงามที่สุดในประเทศไทย เป็นวัดที่รวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันเป็นวัฒนธรรมที่สูงของชาติไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ พร้อมกับการสร้างเมืองหลวง และพระบรมมหาราชวัง ^๒

^๑ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่นจำกัด มหาชน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๕๕.

^๒ทัศนีย์ พิกุล, “ทรวดทรงและการตกแต่งโบสถ์ไทย”, ปรินญาศิลปศาสตร์บัณฑิต, (สาขาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๑๓).

๒) พระอุโบสถภาคตะออกเฉียงเหนือ (อีสาน) เป็นการพัฒนารูปแบบ ที่สอดคล้องกับสภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงทักษะการแสดงออกทางภูมิปัญญา แข่งขันของกลุ่มช่างพื้นบ้าน ที่รวมใจสละแรงงานรับใช้พระพุทธศาสนา การทำงานแข่งขันทองของกลุ่มชาวบ้านในอดีต มีส่วนสร้างศิลปะของชาติในขั้นพื้นฐาน และการปฏิบัติงานช่าง ให้กับพระพุทธศาสนา เช่น วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นอารามหลวง วัดบูรพาราม เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี มีอายุประมาณกว่า ๒๐๐ ปี เท่าๆ กับอายุของเมืองสุรินทร์ สร้างโดยพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์ จางวาง (ปุม) เจ้าเมืองสุรินทร์คนแรก สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๐-๒๓๓๐ โดยประชาชนร่วมกันสร้างขึ้น^๓

๓) พระอุโบสถภาคเหนือ วัดศรีสุพรรณ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๓ โดยพระเมืองแก้วหรือพระเจ้าพิลกปนัดดาธิราช ร่วมกับพระราชมารดาเจ้า โปรดเกล้า ให้ขุนหลวงจำคำ นำเอาพระพุทธรูปองค์หนึ่งมาประดิษฐานแล้วสร้างวัดแห่ง นี้ขึ้น เดิมเรียกชื่อว่า “ศรีสุพรรณอาราม” ต่อมาได้สร้างมหาวิหาร พระบรมธาตุเจดีย์ พระอุโบสถหลังเดิม ผูกพัทธสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๒ พร้อมทั้งสร้างส่วนสถานอื่น ๆ ถือเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หัตถกรรมช่างหล่อ ถนนช่างหล่อ และ หัตถกรรมเครื่องเงิน เครื่องเงิน ถนนวัวลายแห่งนี้มีวิสัยทัศน์ที่มุ่งมั่นจรโลงพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชาวพุทธ ควบคู่ไปกับการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และเศรษฐกิจชุมชน จากประวัติศาสตร์อันยาวนาน ๕๐๘ ปีตามหลักศิลาจารึกบนหินทรายแดงกล่าวถึงประวัติวัดศรีสุพรรณไว้อย่างชัดเจน^๔

๔) พระอุโบสถภาคใต้ วัดลานชะ ตั้งอยู่ เลขที่ ๓ บ้านศาลาดันรัก หมู่ที่ ๑ ตำบลขยาย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ โครงสร้างเสาพระอุโบสถทำด้วยไม้ พื้นก่อซีเมนต์ปูด้วยกระเบื้องเคลือบขัดเชรามิค แต่เดิมเป็นพระอุโบสถโล่งไม่มีฝาผนังตามแบบสถาปัตยกรรม พื้นเมืองภาคใต้ ภายหลังทางวัดได้ทำการบูรณะพระอุโบสถ โดยติดตั้งฝาผนังพระอุโบสถด้วยกระเบื้องเคลือบสีด้าน ดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน แต่ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมศิลปกรรมพื้นเมืองภาคใต้แบบดั้งเดิมเอาไว้และรักษาสีปะดั้งเดิมเอาไว้^๕

^๓ <http://www.kusol.com/membersend/mb0011.htm> (ออนไลน์)(เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ ม.ค. ๕๕).

^๔ <http://watsrisuphan.org> (ออนไลน์) (เข้าถึงข้อมูล ๕ ม.ค. ๕๕).

^๕ [http:// www. Watlanzae.com](http://www.Watlanzae.com) (ออนไลน์) (เข้าถึงข้อมูล ๕ ม.ค. ๕๕).

ปัจจุบันปัญหาการสร้างพระอุโบสถมีขึ้นอยู่มากมาย วัดแต่ละแห่ง ล้วนแต่แข่งขันกันสร้างตกแต่งประดับประดาสวยงามวิจิตรตระการตากว้างใหญ่เกินความจำเป็น มีการโฆษณาเรียกรหาปัจจัยมาสร้างให้ได้ตามความต้องการของสมภารแต่ละวัด บางวัดสร้างขึ้นมาเพื่อประดับบารมีในการก่อสร้างพระอุโบสถมีการใช้ปัจจัยที่สูง เกินความจริง เพื่อเป็นช่องทางหาปัจจัยไปในทางที่ผิด ไม่เป็นตามวัตถุประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก เพื่อเป็นที่ประชุมสงฆ์ ทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์”^๖

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรศึกษาเรื่องรูปแบบและคุณค่าของพระอุโบสถในพระพุทธศาสนา เพราะพระอุโบสถนั้นถือว่าเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ อีกทั้งรูปแบบของพระอุโบสถในแต่ละภาคของประเทศไทยนั้น มีรูปแบบและเอกลักษณ์ที่แตกต่าง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละภาค รวมไปถึงคุณค่าของพระอุโบสถในปัจจุบัน ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพระภิกษุสงฆ์ในการทำสังฆกรรม พระอุโบสถยังถือว่าเป็นสถานที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปที่เป็นองค์แทนพระพุทธรองค์และเป็นที่ยกขึ้นแสดงปาติโมกข์ คือ การจักบอก จักแสดง จักบัญญัติ จักเริ่มตั้ง จักเปิดเผย จักจำแนก จักทำให้กระจ่าง จักประกาศ พระอุโบสถ และเป็นสถานที่อุปสมบทของพุทธศาสนิกชนที่ต้องการเข้ามาสู่ร่มกาสาวพัสตร์^๗ และนอกจากนี้ปัจจุบันพระอุโบสถที่ตั้งอยู่ภายในวัดยังมีคุณค่าในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยวด้วย ผู้วิจัยเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจึงได้ทำการศึกษาในเรื่องดังกล่าวนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาของพระอุโบสถในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบของพระอุโบสถในประเทศไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของพระอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบัน

^๖ วิ. ม.(ไทย) ๔ / ๑๓๒ / ๒๐๘.

^๗ วิ. ม.(ไทย) ๔ / ๑๓๕ / ๒๑๐.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ความหมาย ประเภท ความสำคัญ ตามพุทธานุญาตที่เกี่ยวกับพระอุโบสถ และบทบัญญัติตลอดถึงจุดมุ่งหมายของการสร้างพระอุโบสถในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกพระพุทธศาสนาเถรวาท อรรถกถา ฎีกา และเอกสารทางวิชาการพระพุทธศาสนาและเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมุ่งตอบโจทย์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ต่อไป

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ต้องการทราบความเป็นมาของพระอุโบสถในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๒ ต้องการทราบรูปแบบของพระอุโบสถในประเทศไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๓ ต้องการวิเคราะห์คุณค่าของพระอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร

๑.๕ สมมติฐานการวิจัย (ไม่มี)

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

อุโบสถ	หมายถึง	สถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์
รูปแบบ	หมายถึง	ลักษณะที่กำหนดขึ้นเป็นตัวอย่าง แม่พิมพ์ บล็อก สิ่งที่ทำไว้ก่อนแต่เดิม
คุณค่า	หมายถึง	สิ่งที่มีประโยชน์และมีมูลค่าอยู่ในตัว
พระพุทธศาสนา	หมายถึง	ศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา

๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คัมภีร์พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระอุโบสถ ไว้ในสมันตปาสาทิกา ตติยภาโค กล่าวไว้ว่า (จตุทฺทเส วา ปนสุนฺรเสวา) ได้แก่ ในวันจาตุททสี ๒ ครั้ง ในปักษ์ที่ ๓ และที่ ๗ แห่งฤดูหนึ่ง ในวันปณณรสี ๖ ครั้งในปักษ์ที่เหลือ นี่เป็นความหมายอย่างหนึ่ง และความหมายนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจจาริตตามปกติ แต่เมื่อยังมีปัจจัยเห็นปานนั้น การสวดปาติโมกข์ในวันจาตุททสีหรือวันปณณรสีวันใดวันหนึ่งก็ควรในบาลีว่า “ปักษ์ละ ๑ ครั้ง คือ ในวัน ๑๔ คำ หรือวัน ๑๕ คำ” ก็ทราบเนื้อความตามบาลีว่า “อุโบสถของพวกเจ้าถิ่นเป็นวันจาตุททสี

อุโบสถของพวกภิกษุอาคันตุกะเป็นวันปณณรสี” ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นมากกว่า ภิกษุอาคันตุกะพึงคล้อยตามภิกษุเจ้าถิ่น ^๘

พระวินัยปิฎก ภาษาไทย เล่ม ๔ ในอุโบสถมหาขันธกะ ได้บันทึกไว้ว่า สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ พระอาคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่า “วันนี้สงฆ์จะทำพระอุโบสถ ณ ที่ไหน” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงพระอุโบสถแล้วจึงทำพระอุโบสถ” ^๙

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ กล่าวสถานที่ทำไว้ว่า พระอุโบสถ เป็นสถานที่แสดงความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ พระอุโบสถเป็นสังฆกรรมที่ต้องทำเป็นประจำสม่ำเสมอและมีกำหนดเวลาที่แน่นอน มีชื่อเรียกออกไปหลายอย่าง การทำพระอุโบสถจะมีการสวดปาฏิโมกข์ได้ก็ต่อเมื่อมีภิกษุครบองค์สงฆ์จตุรกร คือ ๔ รูปขึ้นไป ^{๑๐}

ธวัชชัย ดุยสุจริต ได้กล่าวถึงความหมายของพระอุโบสถ ชื่อเรียกอาคารซึ่งใช้เป็นสถานที่เฉพาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ทำสังฆกรรม คำว่า “พระอุโบสถ” มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาใน ๔ ลักษณะ

ลักษณะที่ ๑ หมายถึง วันพระ ซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงธรรมและรับฟังธรรม

ลักษณะที่ ๒ หมายถึง การแสดงพระปาติโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุกๆ ๑๕ วัน

ลักษณะที่ ๓ หมายถึง การรักษาศีล ๘ ของเหล่าฆราวาสในทุกๆ วันธัมมัสสวนะ

ลักษณะที่ ๔ หมายถึง สถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรม ร่วมกัน

^๘วิ. อ. (ไทย) ๓ / ๑๓๖ / ๑๒๘.

^๙วิ. มห. (ไทย) ๔ / ๑๔๑ / ๒๑๗.

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๒.

คำว่าอุโบสถจึงเป็นการรวมเอาความหมายของพิธีกรรมมาใช้เรียกสถานที่ซึ่ง ใช้ทำพิธีกรรมนั้นๆ เดิมทีเรียกกันว่า “โรงพระอุโบสถ” แต่ต่อมาเรียกให้สั้นๆว่า “พระอุโบสถ” ในบางพื้นที่ก็มีคำเรียกพระอุโบสถด้วยชื่ออื่น เช่น ภาคอีสาน เรียกว่า “สิม” ซึ่งที่จริงแล้วก็มีความหมายใกล้เคียงกัน เพราะ “สิม” กลายเสียงมาจากคำว่า “สีมา” ที่หมายถึงพื้นที่ที่ใช้ทำสังฆกรรม^{๙๙}

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) โดยคณะศิษยานุศิษย์ กล่าวไว้ในหนังสือ อุปลมนิ ว่า ในสมัยที่ยังไม่มีพระอุโบสถ การให้การอุปสมบท หรือ ทำพระอุโบสถสังฆกรรมลงปาฏิโมกข์ใช้ศาลาหลังเล็ก เป็นสถานที่ประกอบพิธี แต่เนื่องจากศาลานั้นคับแคบและเก่าทรุดโทรมมาก เพราะเป็นอาคารหลังแรกที่สร้างขึ้น และใช้งานมานานเกือบยี่สิบปี คณะศิษยานุศิษย์และกรรมการทุกฝ่ายปรึกษารื้อหรือ มีความเห็นพ้องกันว่า วัดหนองป่าพงควรมีพระอุโบสถ ที่สะดวก กว้างขวาง เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบ สังฆกรรมสืบต่อไป ทางวัดจึงได้มอบหมายให้สถาปนิกและวิศวกรออกแบบก่อสร้าง พระอุโบสถ โดยตั้งใจอย่างเต็มที่ที่จะสร้างงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ให้เป็นรูปแบบใหม่ที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยและประหยัด และให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันมากที่สุด หลวงพ่อชาได้ออกความประสงค์ของท่าน ^{๑๐๒}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวไว้ว่า อุโบสถ แปลว่าการเข้าอยู่ เดิมทีเดียวถือเป็นหลักการ บำเพ็ญพรต อดอาหาร และประชุมถกเถียงสนทนา ในปัญหาต่างๆ กัน ถือเป็นหลักปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว โดยกำหนดเอาวันขึ้น ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำของเดือน เมื่อพระพุทธานุศาสนายังเกิดขึ้น และได้เจริญแพร่หลายไปในเวลาอันรวดเร็ว ฝ่ายชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการสนทนาธรรมของภิกษุทั้งหลาย จึงมีพุทธานุญาติให้พระสงฆ์ประชุมกัน ในวันดังกล่าว โดยมี การพัฒนามาตามลำดับ คือ ประชุมกันโดยไม่ได้พูดจาอะไร ประชุมกันทุกวัน ประชุมกันแล้วทรงแสดงพระปาฏิโมกข์ คือ คำสอนที่เป็นหลัก จนในที่สุดทรงกำหนดให้มีการประชุมกัน เพื่อสวดพระปาฏิโมกข์ คือ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ เป็นการทบทวนพระบัญญัติ และนำตนให้บริสุทธิ์ ^{๑๐๓}

^{๙๙} วัชรชัย คุลยสุจริต, March 11, 2009 Http : // guru. Google.co.th.

^{๑๐๒} พระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อกา สุภทฺโท), คณะศิษยานุศิษย์ อุปลมนิ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๘๕ – ๘๐.

^{๑๐๓} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), พระพุทธศาสนาปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐๕.

จิรพงษ์ มะเสนา ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไว้ว่า จากลักษณะข้างต้นทำให้เห็นสภาพของการพัฒนารูปแบบ ที่สอดคล้องกับสภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงทักษะการแสดงออกทางภูมิปัญญา เชิงช่างของกลุ่มช่างพื้นบ้าน ที่รวมใจ สละแรงงานรับใช้พระพุทธศาสนา การทำงานเชิงช่างของกลุ่มชาวบ้านในอดีต มีส่วนสร้างศิลปะ ของชาติในชั้นพื้นฐาน และการปฏิบัติงานช่าง ให้กับพระพุทธศาสนานอกจากกระทำได้วันศรัทธา แล้วการแข่งขันกันระหว่างท้องถิ่นใกล้เคียงยังเป็นการกระตุ้น ให้เกิดการพัฒนาในวิชาช่าง หาก ชุมชนใดมีครูช่างที่มีฝีมือและชื่อเสียง ย่อมมีคนในท้องถิ่นอื่นมาฝากตัวเป็นศิษย์ เป็นหนทางที่แพร่ ฝีมือ หรือ “ทาง” ของช่างให้กว้างออกไป จนเป็นบ่อเกิดที่เรียกว่า “สกุลช่าง” ^{๔๔}

โชติ กัลยาณมิตร กล่าวไว้ใน สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม ว่า การสร้างพระอุโบสถ ต้องพิถีพิถันเลือกพื้นที่เป็นพิเศษ พื้นที่ต้องบริสุทธิ์ สะอาดปราศจากมลทิน เช่น ไม่เคยเป็นสุสาน หรือเชิงตะกอนไม่เคยเป็นที่ประหาร หรือใช้งานที่เป็นอัมภมฺคฺลมาก่อน เมื่อสร้างพระอุโบสถขึ้น เป็นอาคารเรียบร้อยต้องทำพิธีผูกพัทธสีมา คือ ตั้งใบเสมา เป็นเครื่องหมายเขตบริสุทธิ์ล้อมรอบตัว อาคาร ที่เป็นตัวพระอุโบสถอีกชั้นหนึ่งเมื่อเสร็จพิธีผูกพัทธสีมา จึงถือว่าสามารถ ใช้พระอุโบสถนั้น ทำสังฆกรรมได้ วัตถุที่ใช้กำหนดเขตสีมาเรียกนิมิต เป็นวัตถุที่นำมาวางเป็นเครื่องหมายให้เห็นเป็น หลักฐาน ในอดีต เมื่อพระสงฆ์ประกาศเขตพระอุโบสถแล้ว ไม่มีผู้ค้าน กรรมสิทธิ์จึงฝังลูกนิมิตเป็น ที่หมายในพุทธบัญญัติเดิม ได้กล่าวไว้ว่า นิมิตใช้แสดงได้ด้วยวัตถุ ๘ ชนิด คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ หรือ แอ่งน้ำ ^{๔๕}

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวไว้ใน ศิลปะไทยน่ารู้ ว่า ได้ศึกษาส่วนประกอบใน สถาปัตยกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่มีความสำคัญ และเป็นสัญลักษณ์ของแต่ละยุคสมัยใน อดีตของไทยเรายังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้ เห็นจะได้แก่ พระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ และ สถูป เจดีย์ต่างๆ เป็นต้น สิ่งก่อสร้างเหล่านี้นับได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่เกิดด้วยศรัทธาความรู้ สำนึกคิดของบรรพชนไทย ที่มีความงดงามและมีคุณค่าทางศิลปะ เป็นเลิศ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ ทั้งหมดของอาคารหรือส่วนละเอียดอันเป็นองค์ประกอบสถาปัตยกรรมนั้นๆ เช่น หน้าต่าง ประตู เสา หน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา คันทวย เป็นต้น ^{๔๖}

^{๔๔} จิรพงษ์ มะเสนา , “ประวัติและพัฒนากการการสร้างพระอุโบสถ : ศึกษากรณีกุุ่มช่างบ้านสีถาน ตำบลดงสิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดมหาสารคาม”, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า

^{๔๕} โชติ กัลยาณมิตร, “สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม” พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า

^{๔๖} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, ศิลปะไทยน่ารู้, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๒๕).

สุภา อัสวารีกุล ได้กล่าวไว้ใน การศึกษาวิเคราะห์ลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มประตู และหน้าต่างของโบสถ์และวิหารตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ว่ารูปแบบของลวดลายประดับสถาปัตยกรรมไทยมีพัฒนาการด้าน เอกลักษณะและความงามของตนเองมาแต่โบราณโดยมีรากฐานมาจากการรับอิทธิพลศิลปะอินเดียตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูต เข้ามาเผยแผ่ศาสนาพุทธในดินแดนสุวรรณภูมิ พุทธศตวรรษที่ ๔-๕ ทำให้อาณาจักรต่างๆ ในดินแดนแถบนี้ เช่น ทวารวดี ศรีวิชัย ต่างรับวิธีการสร้างสรรค์ศาสนสถาน ตามแบบอย่างอารยธรรมอินเดีย โดยได้ดัดแปลงรูปแบบให้เข้ากับรสนิยมและเทคนิควิทยาการของตนเอง เช่น การสร้างพระอุโบสถ วิหาร กุฏิที่พักสงฆ์ เป็นต้น^{๓๓}

พระมหาปรีชา ปริญญาโน ได้ทำการศึกษา ในการสร้างลิม พบว่า การทักนิมิตพระสงฆ์ที่นิมนต์ในการผูกสิมนี่ จะต้องมิไม่น้อยกว่า ๕๐ รูป เมื่อได้เวลาพระสงฆ์และญาติโยมจะมายืนชุมนุมหน้าสิมทางด้านทิศตะวันออก กุหลาบผู้เป็นหัวหน้าอ่านคำประกาศเขตวิสุงคามสีมา การสวดทักนิมิตนี้ให้สวดทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกแล้วเวียนมาจบทิศตะวันออก เสร็จแล้วเข้าไปสวดภายในสิม พอสวดเสร็จพระนั่งลงเพื่อทำการผูกสิม เมื่อเสร็จพิธีก็ตัดลูกนิมิต และปิดหลุม^{๓๔}

นรินทร์ พุดลา ได้ศึกษา ประวัติการประกอบอาชีพสร้างศาสนาคาร กลุ่มช่างบ้านคอกม้า ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ผู้ริเริ่มการสร้างงาน คือ นายคำเต็ม รัตนปรีดา ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ นายคำเต็มได้ไปรับจ้างสร้างบ้านเรือนที่เวียงจันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในขณะที่เดียวกันก็รับจ้างแต้มฝาพะหวัดได้ด้วย จนมีความชำนาญ และอาศัยความรู้ทางด้านช่างไม้ และช่างปูน ศึกษาทำงานรับจ้างกับช่างเวียงคนามในการสร้างพระอุโบสถ ตามวัดวาอารามต่างๆ งานชิ้นแรก คือ รับสร้างซุ้มประตูโขง ที่วัดองค์ดี จากนั้นได้ริเริ่ม ทำการรับเหมาก่อสร้างอาคารทางศาสนาประเภทต่างๆ พัฒนาความชำนาญเรื่อยมา จึงเดินทางกลับประเทศไทย^{๓๕}

^{๓๓} สุภา อัสวารีกุล, “ การศึกษาวิเคราะห์ลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มประตูและหน้าต่างของโบสถ์และวิหารตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ”, *ปริญาศึกษามหาบัณฑิต*, (สาขาวิชาศิลปศึกษา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗), หน้า

^{๓๔} พระมหาปรีชา ปริญญาโน, *ประเพณีไทยในโบราณอีสาน*, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๕), หน้า

^{๓๕} นรินทร์ พุดลา, “ การประกอบอาชีพสร้างศาสนาคาร กลุ่มช่างบ้านคอกม้า ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า

เผด็จ สุขเกษม ได้ศึกษารูปแบบสิมที่พบในจังหวัดหนองคาย พบว่า สิมเป็นศาสนสถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สิมเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อศาสนา อีกทั้งสิมยังเป็นตัวบ่งบอกถึงภูมิปัญญาของช่างที่สามารถถ่ายทอดความรู้สึนึกคิด ทางด้านปรัชญาธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้พบรูปแบบ คติความเชื่อเกี่ยวกับสิม ในด้านต่างๆ ได้ดังนี้

- ๑) รูปแบบการก่อสร้าง ส่วนมากขนาดเล็ก เตี้ย รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า
- ๒) ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ ในการก่อสร้างสิม สิมจะต้องหันไปทางทิศตะวันออกเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นทิศที่เป็นสิริมงคล
- ๓) ความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุในการก่อสร้าง กล่าว คือ ไม้ที่นำมาสร้างจะไม่นิยมนำไม้ที่มีชื่อ ไม่เป็นสิริมงคลมาทำการก่อสร้าง เช่น กะบก กะเบา พะยอม ตะเคียน เป็นต้น
- ๔) ความเชื่อเกี่ยวกับการตกแต่ง คือ
 - ๔.๑ เพื่อความสวยงาม
 - ๔.๒ เพื่อป้องกันภัยอันตราย จากสิ่งที่ไม่เห็น จึงมีการนำยักษ์และสัตว์ในป่าหิมพานต์มาประดับ^{๒๐}

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวถึง พระอุโบสถไว้ว่า พระอุโบสถหรือโดยทั่วไปเรียกกันว่า อุโบสถ หมายถึง สถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมกระทำสังฆกรรม พระอุโบสถ ที่ทำสังฆกรรมได้นั้น จะต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา คือ เขตที่พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่พระสงฆ์เป็นสิทธิขาด เพื่อใช้เป็นสถานที่สร้างพระอุโบสถ รอบนอกพระอุโบสถมีลูกนิมิตเป็นเครื่องกำหนดเขตแดนอุโบสถทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งตามปกติฝังลงในดิน และเหนือที่ฝังลูกนิมิตมักจะสร้างที่ประดิษฐานโบสถ์ไว้เป็นที่สังเกตเพื่อให้ทราบตรงนั้นมีลูกนิมิตฝังอยู่ เรียกว่า ชุ่มพัทธสีมา ส่วนรูปแบบของพระอุโบสถนั้น แตกต่างกันไปตามสถาปัตยกรรมของแต่ละยุคสมัย พระอุโบสถ ส่วนใหญ่ฝังพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า บางแห่งอาจจะมีระเบียงโดยรอบ หรือมีระเบียงเฉพาะด้านหน้าและด้านหลัง หรือ มีเฉพาะด้านหน้า ไม่มีด้านหลัง เพียงด้านเดียวขึ้นอยู่กับกรอบแบบ^{๒๑}

^{๒๐}เผด็จ สุขเกษม, “รูปแบบสิมที่พบในจังหวัดหนองคาย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๕) ,หน้า

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๘๕.

สุวิทย์ จิระมณี กล่าวถึงคติความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือสืบต่อกันมาของชาวอีสานที่เชื่อว่า “สิมเป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดของวัด ซึ่งภายในบริเวณวัดจะแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส สิมถือว่าเป็นพุทธาวาส หมายถึง สถานที่ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ สิมและพระธาตุที่สำคัญที่ควรบูชา เขตพุทธาวาสดังกล่าวจะวางตำแหน่งอยู่ด้านทิศเหนือ หรือ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบริเวณวัด” ส่วนเขตสังฆาวาส อาทิ กุฏิ หอระฆัง ศาลา วัด จะอยู่เอียงไปทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้ เมื่อพิจารณาถึงการวางตำแหน่งที่ตั้งวัด อาคารที่มีความสำคัญจะตั้งอยู่ทิศที่มีความหมายเป็นมงคล ได้แก่ทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ชาวอีสานมีข้อห้ามในการปลูกอาคารสำคัญ คือ ไม่วางอาคารอื่นๆ ในแนวเดียวกันกับสิม การวางอาคารอื่นใดจะต้องเอียงออกไปด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนมากจะวางเอียงไปทางด้านทิศตะวันออกของตัวสิม ห้ามสร้างกุฏิอยู่หน้าสิม เนื่องจากอยู่ตรงหน้าพระประธานที่อยู่ภายในสิม ซึ่งอยู่ในรัศมีการมองเห็นการกระทำของสงฆ์ที่ไม่พึงกระทำ อาจมีผลต่อการวิบัติของวัดได้ และเงาของสิม จะต้องไม่พาดทับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่อยู่ภายในบริเวณวัด เช่น ศาลา หอระฆัง เป็นต้น ^{๒๒}

ประพัฒน์ ตริณรงค์ ได้กล่าวไว้ว่า พระอุโบสถเป็นศาสนสถานที่สำคัญมาก สำหรับวัดเพราะตามพระราชบัญญัติเกี่ยวกับปกครองคณะสงฆ์ได้ระบุไว้ว่า วัดจะได้ชื่อว่าเป็นวัด ก็ต่อเมื่อรับพระราชทานวิสุงคามสีมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้มีเขตสร้างพระอุโบสถได้แล้ว หากไม่ได้รับพระราชทานวัดนั้นเป็นเพียง สำนักสงฆ์นอกจากนี้พระอุโบสถยังถือเป็นหลักของวัด เพราะเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระประธานเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมที่ภิกษุทั้งหมู่คณะจะพึงกระทำ ^{๒๓}

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ปรากฏว่า พระมหากัปปินะถวายขอภิกขาจารพระผู้มีพระภาค และกล่าวว่า “กัปปินะเรอหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ได้เกิดความคิดคำนึงขึ้นในใจว่า เราควรไปทำพระอุโบสถหรือไม่ ควรไปทำสังฆกรรมหรือไม่ ที่จริงเราเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง” การลงพระอุโบสถเป็นการทำความสะอาดจิตใจให้บริสุทธิ์ เพราะได้สดับฟังข้อปาติโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้

^{๒๒} สุวิทย์ จิระมณี, การศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรมประจำถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม, ม.ป.พ. , ๒๕๒๔, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๒๓} ประพัฒน์ ตริณรงค์, ประเพณีสร้างโบสถ์, วัดนันทาราม, ม.ป.ท. ๒๕๒๕, หน้า ๓๔.

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพโดยการศึกษาทั้งจากเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑.๘.๑ ปฐมภูมิ พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๓๕ และ พระไตรปิฎก จ.ภาษาไทย โดย มหาเถรสมาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕

๑.๘.๒ ทฤษฎี หนังสือเอกสาร งานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง รวบรวมจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อใช้เขียนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ และสรุปความคิดเห็นข้อเสนอแนะของผู้วิจัย เพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ได้ทราบความเป็นมาของพระอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๙.๒ ได้ทราบรูปแบบของพระอุโบสถในประเทศไทย

๑.๙.๓ ได้ทราบการวิเคราะห์คุณค่าของพระอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบัน